

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

İRADƏ VƏLİYƏDDİN QIZI MURADOVA

**MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN NEFT STRATEGİYASI
DÜNYA MƏTBUATINDA
(QƏRB ÖLKƏLƏRİ VƏ RUSIYA KİV-IN MATERIALLARI
ƏSASINDA)**

5720.01- Jurnalistika
5901.01- Beynəlxalq münasibətlər

**Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2017

Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin Beynəlxalq jurnalistika kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Rəsmi opponentlər:

Aparıcı təşkilat:

Müdafiə «_23_» __06__ 2017-ci ildə saat ____da Bakı Dövlət Universiteti yanında FD 02.101 Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan:

Dissertasiya işi ilə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat «____» ____ 2017-ci ildə göndərilmişdir.

**FD 02.101 Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru, professor**

I.İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı: Soyuq müharibə başa çatması və SSRİ-nin süqutundan sonra Cənubi Qafqazda yeni müstəqil dövlətlərin yaranması nəticəsində bu ölkələrin daxili və xarici siyasətlərində iqtisadi amillərin önə çıxdığı yeni beynəlxalq münasibətlər mühiti formalaşmağa başladı ki, bu mühitdə milli təhlükəsizlik, sabit və davamlı inkişaf üçün bir tərəfdən münbit şərait yarandı, digər tərəfdən isə region tədricən dünya siyasət meydanına çıxdı. Yenidən müstəqilliyə qovuşmuş Azərbaycan Respublikası geosiyasi mövqeyinə, özünün iqtisadi potensialına görə çox tezliklə dünya diplomatiyasının mübarizə meydanına çevrildi. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyev qısa zaman kəsiyində respublikamızın qazandığı uğurları səciyyələndirərək demişdi: “Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında milli maraqlara əsaslanan və siyasi perspektivləri nəzərə alan xarici siyasət kursu müəyyənlanmış, dünyanın aparıcı dövlətləri və beynəlxalq təşkilatları ilə qarşılıqlı münasibətlər qurulmuşdur. Onun uğurlu xarici siyasəti ölkəmizin etibarlı tərəfdaş kimi qəbul edilərək beynəlxalq nüfuzunun artmasına, islahatçı və təşəbbüskar dövlət olaraq tanınmasına xidmət göstərmişdir”¹.

Məlum olduğu kimi, enerji amili müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlərin aktorları arasında əlaqələrdə başlıca amillərdəndir. Dövlətin enerji siyasətinin başlıca hədəfi enerji təhlükəsizliyinin təminatıdır ki, bu məsələ dünya dövlətlərinin milli təhlükəsizlik konsepsiyasının mühüm yer tutur və dünya mətbuatının diqqətində qalacaq aktual problemlərin sırasındadır. Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatları nəinki regionda, hətta dünyada cərəyan edən hadisələrə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərməkdədir. İngiltərənin görkəmli dövlət xadimlərindən olan U.Çörçil məhz bununla əlaqədar deyirdi ki, “əgər neft kralıqadırsa, Bakı onun tacıdır”².

¹ Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin 90 illik yubileyi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı // Azərbaycan, 2013, 21 yanvar

² Мир-Бабаев М.Ф. Краткая история Азербайджанской нефти. Б., Азернешр, 2009, с. 3

Xəzərin neft-qaz sahəsi və onun əsas hissəsi olan Azərbaycan hələ də həcmi dəqiqləşdirilməyən əhəmiyyətli dərəcədə böyük enerji resurslarına malikdir. Artıq sübut olunmuş özünün neft və qaz ehtiyatları təsdiq edir ki, Xəzər dünyanın ən iri neft ehtiyatı olan regionlar siyahısındadır. Mövcud tədqiqatlara görə, dünya enerji resurslarının mühüm yataqları Rusiya, Xəzər hövzəsi, Orta Şərq və Şimali Afrikada yerləşmişdir ki, bu regionlar coğrafi cəhətdən ABŞ və Aİ üçün əlçatandır. Məlum olduğu kimi, İran körfəzindən sonra Xəzər hövzəsi (Azərbaycan, Rusiya, Qazaxıstan, Türkmənistan, İran) enerji resursların həcminə görə dünyanın ən əhəmiyyətli ikinci bölgəsi hesab olunur.³

Müasir dövrdə dünyada təsdiq olunmuş neft ehtiyatlarının 7%-nin, təbii qaz ehtiyatlarının isə 25%-nin Xəzər hövzəsində yerləşməsi dünya diplomatiyasının bu region ölkələrinə yanaşmasında öz əksini tapmışdır. Enerji baxımından Xəzərin ən zəngin ölkəsi olan Azərbaycana münasibətdə də bu özünü aydın şəkildə göstərir. Odur ki, milli və dünya mətbuatında müasir enerji siyasətinin öyrənilməsi Azərbaycanın xarici siyasət strategiyasının müəyyənlişməsi və aparılmasında olduqca zəruridir və fikrimizcə bu müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Təsədüfi deyil ki, Xəzər nefti və qazı mövzusu KİV-in bütün növlərinin, o cümlədən də mətbuatın başlıca mövzularından biridir və hələ uzun müddət də belə olaraq qalacaqdır.

Müasir politoloji fikrə və mətbuatın qənaətinə görə, Xəzər hövzəsi Mərkəzi Asiyani, Cənubi Rusiyani, Şimali və Cənubi Qafqazı və Şimali İrani əhatə edir. Böyük geosiyasət arealına malik olan, Avrasiyanın “ürəyi” kimi qiymətləndirilən Xəzər regionu keçmişdə olduğu kimi, bu gün də böyük dövlətlərin diqqət mərkəzindədir. ABŞ ekspertlərinin hesablamalarına görə, Xəzərin hidrogen yataqlarının ümumi həcmi 200 milyard ton, hövzədəki neft resurslarının miqdarı 35-37 milyard tondur. Bu hövzənin dünya enerji məkanındakı rolu və yeri getdikcə daha da artmaqdadır⁴. Buna görə də, Rusiya regionu əldən vermək istəmir, ABŞ bu bölgəni özünün milli maraq zonası elan etmiş, Türkiyə, İran, Avropa İttifaqı

³ Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik. B., Azərbaycan nəşriyyatı, 2005, 752 s. S. 655-656

⁴ Yəni orada, s. 656

ölkələri, Çin, Yaponiya, İsrail kimi dövlətlər regionda təmsil olunmaq üçün ciddi səylər göstərməkdə davam edirlər.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizin rastlaşdığı iqtisadi-sosial problemlərin nizamlanmasında, ölkədəki daxili hərc-mərcliyin aradan qaldırılmasında, separatçı meyillərə və özbaşnalığa son qoyulmasında, Ermənistanın ərazi iddiaları əsasında Azərbaycana hərbi müdaxiləsinin dayandırılmasında enerji amili ən kəsərli vasitə ola bilərdi. Təsədüfi deyildi ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıdışından sonra bütün bunlara son qoyuldu və 1994-cü il sentyabrın 20-də tarixi «Əsrin müqaviləsi» imzalandı. Müqavilənin imzalanması mərasimində çıxış edən H.Əliyev «bu müqaviləni imzalamaqla biz bütün dünyaya bir daha nümayiş etdiririk ki, Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqları bərpa edilib, Azərbaycan bütünlüklə müstəqil dövlətdir və xalqımız öz sərvətlərinin sahibidir»- demişdi⁵.

Xəzər nefti XIX - XX əsrin əvvəllərində olduğu kimi, müasir dövrdə də Azərbaycanı dünya diplomatiyasının və beynəlxalq birliyin diqqət mərkəzinə gətirmişdir. Bu gün Azərbaycan nefti Yaxın Şərq və Rusiya nefti ilə rəqabət aparmaq gücündədir, nəinki regionun, habelə Avropa ölkələrinin ABŞ-in, Türkiyənin, Yaponiyanın, İsrailin... enerji ilə təchizatında mühüm rol oynayır.

Azərbaycan nefti ilə bağlı problemlərin dünya mətbuatının gündəmindən düşməməsi bilavasitə ümummilli lider Heydər Əliyevin və onun davamçısı, Respublika Prezidenti İlham Əliyevin diplomatik-siyasi fəaliyyəti ilə bağlı idi. Azərbaycanın uğurlu neft və kommunikasiya diplomatiyası ona gətirib çıxardı ki, müasir dövrdə Xəzərin respublikamıza məxsus sektorundakı yataqlarının mənimlənməsi sahəsində 34 neft müqaviləsi bağlandı. Həmin layihələrin gerçəkləşməsi işinə isə dünyanın 14 ölkəsindən 33 şirkət qoşulmuşdu⁶. «Şahdəniz» yatağının uğurlu tədqiqi isə Xəzər dənizinin əhəmiyyətini daha da artırdı. Belə ki, bu yatağın minimal qaz

ehtiyatlarının miqdarı 1 trilyon kub metr civarında dəyərləndirilir⁷.

Mətbuat materiallarının öyrənilməsi göstərir ki, təqdim edilən dissertasiya işində əhatə olunan problemlər öz aktuallığını zaman-zaman saxlayacaq və hələ bir çox tədqiqatların mövzusu olacaqdır.

Mövzunun işlənmə səviyyəsi: Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının enerji strategiyasının müxtəlif aspektləri Qərbi – ABŞ və İngiltərə⁸, Rusiya⁹ və Türkiyə¹⁰ və s. ölkələrin politoloji

⁷ Əliyev N., Yusifzadə X., Şahbazov E. Azərbaycan neft və qaz sənayesi XXI əsrin astanasında. B., 1999, 71 s., s. 35

⁸ Dewit D. Common, Comprehensive and Cooperative Security// The pacific Review. 7. 1. 1994; Madeleine K. Albright. Enlarging NATO // Economist. L. 1997. February 15 – 21. P. 21 – 23; Chagnoullaud J. P. Relations internationales contemporaines. Un monde en perte de repères. Paris, 1999; Russian and Europe. The Emerging Security Agenda / by ed. V. Baranovski. Oxford, 1997; Гудби Дж. Неразделенная Европа. М., 2000; Лалюмбер К., Место ЕС в новой европейской архитектуре, // Вестник НАТО, 1992, с. 3- 18; Лемассон С. Европейская безопасность после окончания «холодной войны»: новые геополитические равновесия, новые союзы//Европейская интеграция: современное состояние и перспективы. Минск, 2001; Колон М. Нефть, PR, война. Глобальный контроль над ресурсами планеты. М., Крымский мост-9Д, 2002, 416 с.; Лундестаг Г. Восток, запад, север, юг. Основные направления международной политики. 1945-1996. М., Весь мир, 2002, 360 с.;

⁹ Как освещать вопросы, связанные с нефтью. В помощь журналистам, которые освещают в СМИ проблемы энергетики и экономического развития. Нев-Йорк, 2005, 183 с.; Каспийские нефтяные доходы: кто окажется в выигрыше? Библиотека Конгресса США. 2003, 253 с.; Безруков А.И.; Зубенко Л.А., Европейское Сообщество на пути к единому рынку: роль транснационального капитала. М., 1990; Барановский В.Г. Меняющаяся Европа//Современные международные отношения и мировая политика. М., 2004, с. 505 – 535; Борко Ю., Буторина С. Европа: поиск новой идентичности // Космополис., 2002, № 1, с.15 – 23; Европейская интеграция: современное состояние и перспективы. Минск, 2001; Чернявский С.И. Новый путь Азербайджана. М., 2002; Косолапов Н.А. Национальная безопасность в меняющемся мире// Мировая экономика и международные отношения, 1992, № 10, с. 12 – 18. Наринский М.М. Европа и ее место в современном мире//Современные международные отношения и мировая политика. М., 2004, с.500 – 504; Расширение ЕС на Восток:

⁵ Heydər Əliyev: Neft müqaviləsinin Bakıda imzalanması müstəqilliyimizi bir daha sübut edir//Azərbaycan, 1994, 20 sentyabr

⁶ Мир-Бабаев М.Ф. Краткая история Азербайджанской нефти. Б., Азернешр, 2009, 376 с. С. 6-7

fikrində çoxsaylı müzakirə və diskussiyaların mövzusu olub xüsusi aktuallığa malikdir. Məhz buna görə də istifadə olunmuş mətbuat materialları və qaynaqlar aşağıdakı kimi təsnif edilmişdir: a) milli mətbuatın materialları; b) Rusiya KİV-i və qaynaqlar; c) Qərb ölkələrinin mətbuatı və ədəbiyyatı. Ümumiyyətlə milli siyasətşünaslıqda dünya mətbuatının materiallarına əsasən kompleks şəkildə ilk dəfədir ki, tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Müasir Azərbaycan jurnalistikasında, milli mətbuatda və siyasətşünaslıqda respublikamızın beynəlxalq aləmdəki fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinə Ə. Həsənovun,¹¹ A.Abbasbəylinin,¹²

Предпосылки, проблемы, последствия. М.: Международные отношения, 2003; Шемятников В.Г. Европейская интеграция. М., 2003; Мусульманские страны у границ СНГ (Афганистан, Пакистан, Иран и Турция – современное состояние, история и перспективы). М., ИВРАН-Крафт+, 2001, 336 с.; Иран: диалог цивилизаций. Материалы конференции. М., Муравей, 2003, 112 с.; Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. Учеб. пособие/Под ред. А.Д.Воскресенского. М., РОССПЭН, 2002, 528 с.

¹⁰ İşdə [Akşam](#), [Zaman](#), [Takvim](#), [Sabah](#), [Türkiye](#), [Orta Doğu](#), [Yeni Asya](#) (bunların daimi internet ünvanları fəaliyyət göstərir), [Haber Türk](#), [Günaydin](#), [Bugün](#), [Tercüman](#), [Güneş](#), [Referans](#), [Dünya](#), [Hürriyet](#), [Milliyet](#), [Vatan](#), [Radikal](#), [Cumhuriyet](#), [Gündem](#) və s. mətbuat orqanlarının materiallarından, habelə Akgün M. Hazarın statusu Yeni Yüzyıl. N7, 9, 1998; Ali F.D. Türk Dış politikasının perspektifinden Güney Kafkasya. İst., 2003, 358 s.; Araz O.N. Azerbeycanın Hazar ekonomisi ve stratejisi. İst., 2001; Faruk A. Hazarın Kurtlar vadisi. Petrol imparatorlugundakı güc savaşları. İst., 2005; Kara Vehbi. Petrole dayalı stratejiler ve uluslararası ilişkilerde petrolün önemi. İstanbul, 1997; Karadağ Refik. Petrol fırtınası. İstanbul 1990; Mert Bilgin. Avrasiya enerji savaşları. İstanbul 2005. 384 s.; Suat İ. Türklerin jeopolitiği ve Avrasiyacılık. Ankara, 2005, 220 s.; İrfan Ülkü. Bağımsızlıktan sonra Azerbeycan. İst., 2000; Armaoğlu F. 20. Yüzl Siyasi Tarihi, 14 baskı, 1006 s. və s. istifadə olunmuşdur.

¹¹ Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. B., 2005, 752 c.

¹² Аббасбейли А., Аббасбейли Э. Гейдар Алиев и мировая политика. Б., 1997; Yенə onun: Внешняя политика Российской Федерации в XXI веке. Б., 2005.

M.Qasimovun,¹³ H. Hüseynovanın,¹⁴ İ.Vəliyevin¹⁵ və başqalarının tədqiqatları həsr olunmuşdur. Azərbaycanın neft və kommunikasiya diplomatiyasının müasir jurnalistikanın tələbləri baxımından işıqlandırılması məqsədilə C.Məmmədli¹⁶, Ə.Abdullayev¹⁷, İ.Mazanlı¹⁸, A.Bəşirinin¹⁹ tədqiqatlarından, N.Nəsibli²⁰, E.Əhmədov²¹, C.Eyvazov²², E.Nəsirov²³, Z.Kəngərli²⁴, A.Güləliyeva²⁵, İ.Muradova²⁶ və başqalarının əsərlərindən istifadə

¹³ Qasimov M. Azərbaycanın xarici siyasəti (konsepsiya məsələləri). B., 1997; Qasimov M. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991 – 1995 – ci illər). B., 1996.

¹⁴ Hüseynova H. Azərbaycan Avropa inteqrasiya prosesləri sistemində. B., Hərbi nəşriyyat, 1998, 280 s.

¹⁵ Vəliyev İ. Dünya susur, tarix susmur... B., Gənclik, 1994, 432 s.

¹⁶ Məmmədli C. Jurnalistikanın müasir inkişaf meylləri. B.: Elm, 2006, 465 s.

¹⁷ Abdullayev Ə. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzkarlıq siyasəti tarixindən. B.: Elm, 1995, 168 s.

¹⁸ Mazanlı İ. Söz azadlığı və informasiya təhlükəsizliyi: milli və beynəlxalq təminat. Terminlər və anlayışlar. B., Uni Print, 2005, 160 s.

¹⁹ Bəşirli A.Ə. Azad mətbuatın çərçivəsində «The New York Times» Azərbaycandan. Nə? Nə zaman? Necə? Monoqrafiya. B.: Şərq-Qərb, 2007, 224 s.

²⁰ Nəsibli N. Azərbaycanın geopolitikası və neft / Məqalələr toplusu. B.: Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, 2000, 189 s.

²¹ Əhmədov E. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü və beynəlxalq təşkilatlar. Bakı: Tuna nəşriyyatı, 1998, 137s.

²² Эйвазов Дж. Безопасность Кавказа и стабильность развития Азербайджанской Республики. Б., Изд. «Нурлан», 2004, 352 с.

²³ Nəsirov E. Azərbaycan nefti və beynəlxalq müqavilələr (1991-1999). B., Respublika xatirə kitabı nəşriyyatı, 1999, 104 s.

²⁴ Kəngərli Z. Regional sistemlərin formalaşmasında geosiyasi subyektlərin rolu. (Qafqaz regionu təmsalında). Avtoreferat, B., Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007, 25 s.

²⁵ Güləliyeva A.A. Azərbaycan Respublikasının Avropa Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatında iştirakı. Avtoreferat. B., Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007, 25 s.

²⁶ Muradova İ. Dünya mətbuatında Azərbaycanın enerji ehtiyatlarına münasibət / Nəsir İmanquliyevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş Azərbaycan Respublikası qloballaşma dövründə: qaynaqlar və perspektivlər

olunmuşdur. Bununla belə, çoxsaylı araşdırmalara baxmayaraq, Azərbaycanın enerji siyasətinin dünyanın müxtəlif mətbuat növlərinin, informasiya vasitələrinin materiallarına əsasən qiymətləndirilməsinə və öyrənilməsinə hazırda da ciddi tələbat vardır.

Müasir Qərb tədqiqatçılarından Svante E. Cornell və N.Nilssonun redaktəsində hazırlanmış "Avropanın Enerji Təhlükəsizliyi", K.Liuthonun redaktəsi altında nəşr olunan "AB – Rusiya qaz əlaqələri: Borular, siyasət və problemlər", A.Corelje və K.Lindenin redaktəsində çap olunmuş "Enerji Təminatı Təhlükəsizliyi və geosiyasət: Avropa perspektivi" əsərləri və başqalarının tədqiqatlarında Azərbaycanın neft və kommunikasiya diplomatiyasına müxtəlif aspektlərdən yanaşılsa da, başlıca diqqət neft və geosiyasətə verilir. Tədqiqatda ingilis dilində nəşr olunan "Neft və qaz jurnalı"ndan, dövrü mətbuatda araşdırılan problemlərlə bağlı hansı məsələlərin nə istiqamətdə yer aldığını öyrənmək üçün isə dünya xəbər agentliklərinin və milli mətbuatının məlumatlarından istifadə olunmuşdur.

Müasir Qərb və Rusiya mətbuat nümunələrinin araşdırılması göstərir ki, dövlətlərin regiona olan marağı yalnız Xəzərin enerji ehtiyatları ilə deyil, həm də rəqabət aparən dünya qüvvələrinin geosiyasi düzümündə hegemonluq uğrunda mübarizə ilə bağlıdır. Geosiyasi qarşıdurmanın Aralıq dənizinin şərqindən Xəzər regionuna tədrici yerdəyişməsi baş verməkdədir ki, bu bir tərəfdən ABŞ və NATO-nun, o biri tərəfdən isə Rusiya və İranın geostrateji imperativlərini aydın göstərir. Qərb müəlliflərindən Z.Bjezinskiyin fikrincə, "məhdud ərazi miqyasına və əhalisinin sayca kiçik olmasına baxmayaraq, Azərbaycan öz geniş enerji sərvətləri ilə geosiyasi planda həlledici əhəmiyyət kəsb edir... Xəzər dənizinin və Orta Asiyanın sərvətlərini özündə toplayan qabın tıxacına bənzəyir"²⁷. Hətta istisna deyil ki, "sivilizasiyalararası bölgü xətti", yeni "gələcək cəbhə xətləri" S.Hantinqtonun sivilizasiyaların toqquşması

respublika elmi-praktiki konfransının materialları, 21-22 dekabr 2011-ci il. B., Şərq-Qərb, 2011, 668 səh., s. 614-622

²⁷ Бжезинский З. Большая шахматная доска. М.: Международные отношения, 1999, 256 с., s. 155

konsepsiyasına uyğun olaraq gələcəkdə məhz Xəzər regionu üzəriylə keçə bilər²⁸.

Azərbaycan nefti ilə bağlı problemlər respublikamızda və xaricdə geniş tədqiqata cəlb olunmuş, çoxsaylı qəzet-jurnal məqalələrində, analitik yazılarda mövzuya münasibət bildirilmiş, lakin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2003-cü ildə Moskvada nəşr olunmuş "Azərbaycanın Xəzər nefti" kitabı istisna olmaqla, digər kitab və məqalələrdə mövzu Azərbaycanın maraqları baxımından ətraflı işlənməmiş, bir sıra hallarda isə məsələyə subyektiv münasibət sərgilənmişdi. Yaranmış vəziyyətdə belə tədqiqatın aparılması zərurəti ortaya çıxmışdır.

Hazırda Xəzər regionunda cərəyan edən hadisələrdə Rusiyanın maraqlarının nəzərə alınması vacibdir. Bu baxımdan Rusiyanın "Обозреватель", "Новое время", "Век информации" jurnalları, "За рубежом" həftəliyi, "Русская мысль", "Новый регион", "Российская газета", "Независимая газета", "Новости", "Мир" qəzetləri problemlə bağlı analitik yazılar dərc edir və Rusiyanın xarici siyasət prioritetlərində ciddi dəyişikliklərin edilməsinin zəruriliyini göstərirdilər²⁹.

²⁸ Хантингтон С. Столкновение цивилизации. М.: АСТ: АСТ Москва, 2006, 571 с., s. 378

²⁹ Rusiyanın Xəzər siyasəti: niyyətlər məlumdur, bəs mövqelər? // Айна, 1997, 30 noyabr; Кулиев Г. Мифы и реальности нефтяной стратегии Азербайджана / Центральная Азия и Кавказ, 1994, №4 (5), s. 76-79; Мамедов Р. Международно-правовой статус Каспийского моря как пограничного озера / Бəynəlxalq hüquq və Azərbaycan, B., 1998, №1, s. 9-15; Шорохов В. Нефть и политика Азербайджана. М., ЦМИ, 1997, s. 8; Международная обстановка обостряется / Обозреватель, М., 1997, № 3-4, с. 12-14; Важность Южно-Кавказского региона // Новое время, 1998, № 4, с. 3-4; Баку между Москвой и Вашингтоном / Век информации, 2001, № 6, с. 27-30; Интерес к выставке Caspian Oil & gas возрос / За рубежом, 1998, 17 февраля; Реакция власти на разоблачительные статьи в печати // Русская мысль, 2001, 26 мая; Овчинников А. Гонка за нефть или...// Мир, 2007, 28 марта; Зигзаги нефтяной дипломатии и нефть // Новый регион, 2006, 22 сентября; Нефтяные и газовые месторождения постсоветского пространства // Новости, 2006, 5 июля; Региональная безопасность или безопасность региона... // Российская газета, 2008, 7 октября

Aparılmış tədqiqatların nəticələri göstərir ki, ümumilikdə müasir beynəlxalq münasibətlərdə Azərbaycanın neft strategiyasının müasir jurnalistikanın tələbləri baxımından araşdırılması, Heydər Əliyev tərəfindən əsas qoyulmuş “neft və kommunikasiya diplomatiyasına” dünya mətbuatının münasibəti, enerji faktorunun Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlılığı, problemin Avropa ölkələri, ABŞ, Rusiya, İran, İngiltərə, Türkiyə və s. mətbuatında necə işıqlandırılması³⁰, bunlara Azərbaycan mətbuatının reaksiyası, həmçinin problemin kompleks şəkildə milli mətbuatın materiallarına əsasən elmi-siyasi baxımdan bu günə qədər siyasi elmdə və beynəlxalq münasibətlərin aktual problemlərinə həsr olunmuş əsərlərdə xüsusi tədqiqat obyektı olmaması tədqiqatın məqsəd və seçimini müəyyən etmiş, mövzunun işlənmə zərurətini şərtləndirmişdir.

Tədqiqatın metodoloji əsasları kimi müasir beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsinin, beynəlxalq jurnalistikanın, habelə digər siyasi elmlərin araşdırma metodlarından istifadə olunmuşdur.

Dissertasiyada tədqiqat metodları kimi tarixi yanaşma, sistemli analiz, müqayisəli politoloji təhlil, kontent-analiz və ivent-analiz, kompleks dialektik, elmi analizin bir sıra ümumi

³⁰ Когда закончилась нефть. М., АСТ, 2010, 283 с.; Брагинский О.Б. Нефтегазовый комплекс мира. М., Изд. РГУ, 2006, 640 с.; Миловидов К.Н., Коржубаев А.Г., Эдер Л.В. Нефтегазообеспечение глобальной экономики. М., Центрилнефтьгаз, 2006, 400 с.; Зонн И.С. Жильцов С.С. Новый Каспий. География, экономика, политика. М., Восток-запад, 2008, 544 с.; Самый западный маршрут // www.morproekt.ru; Нефть в России, 1999, № 1-4; Терентьев С.А. Нефть. М., КМК, 2011, 416 с.; Симмонс М.Р. Закат арабской нефти. Будущее мировой экономики. М., Поколение, 2007, 496 с.; Шумилин А.И. Энергетическая стратегия России и США. М., Межд. отношение, 2008, 168 с.; Жильцов С.С., Зонн И.С. США в погоне за Каспием. М., Межд. отношение, 2009, 200 с.; Нефть в Баку // www.window.baku.com; Геополитическая составляющая нефте-газовых и транснационально – коммуникационных проектов государств Южного Кавказа / www.politobraz.ru

методlarından və instutsional təhlil metodundan, habelə siyasi jurnalistika ilə bağlı tədqiqat üsullarından istifadə olunmuşdur.

Araşdırmanın obyektı və predmeti. Dissertasiya işinin obyektı müstəqil Azərbaycanın neft strategiyasının mətbuatda işıqlandırılması, predmeti isə dünya mətbuatında (ABŞ, İngiltərə, Rusiya, Türkiyə, İran və s.) bu strategiyaya münasibətdə daim təkmilləşməkdə olan elmi-publisistik baxışlar və münasibətdir ki, bu prosesdə milli mətbuatın yeri və rolu, Azərbaycanın “neft və kommunikasiya diplomatiyası” sahəsində Ümummilli lider Heydər Əliyev və Respublika Prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyətinin milli mətbuatda işıqlandırılması kimi məsələlər durur.

Araşdırmanın xronoloji həddləri dövlət müstəqilliyimizin bərpa edildiyi 1991-ci ilin sonlarından müasir dövrdə, yəni 2010-cu ilə qədər dünya mətbuatında (Qərbi ölkələri və Rusiya mətbuatı nəzərdə tutulur) Azərbaycanın neft strategiyası ilə bağlı cərəyan edən hadisə və proseslər əhatə olunur.

Dissertasiyanın məqsəd və vəzifələri problemin Azərbaycanın xarici siyasəti üçün əhəmiyyəti ilə bağlı müəyyənlanmışdır. Dissertasiya işinin başlıca məqsədi Qərbi ölkələri və Rusiya mətbuatının materiallarına əsasən Azərbaycanın neft və kommunikasiya strategiyasının necə qiymətləndirildiyini elmi baxımdan təhlil etmək, Avropanın enerji təchizatında Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının yerini və əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək, neft strategiyasını həyata keçirmək yolunda Azərbaycan Respublikasının apardığı diplomatik-siyasi mübarizəni ümumiləşdirməkdən ibarətdir.

Göstərilən məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmiş və araşdırmalar aparılmışdır:

- dünyanın enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasında Azərbaycan Respublikasının rolunun öyrənilməsi;
- dünya mətbuatının problemə münasibətinin aydınlaşdırılması;
- Azərbaycanın enerji siyasəti və onun gələcək istiqamətlərinin dövrü mətbuatın materiallarına əsasən aydınlaşdırılması;
- Avropanın enerji siyasətində Xəzər hövzəsinin karbohidrogen ehtiyatlarının əhəmiyyətinin müəyyənləşdirilməsi;

- milli mətbuatın enerji mövzusu ilə bağlı xüsusiyyətləri və dünya mətbuatı ilə əlaqələrinin tədqiq olunması;
- neft ixrac kəmərləti ətrafında mübarizənin mətbuatda necə əks olunması məsələsinə aydınlıq gətirilməsi;
- problemlə bağlı ümumiləşdirilmələrin aparılması;
- dünya və Rusiya mətbuatında ümummilli lider Heydər Əliyevin “neft və kommunikasiya diplomatiyasının” necə işıqlandırılmasına aydınlıq gətirilməsi;
- Azərbaycan Respublikasının enerji strategiyasının dünya mətbuatında işıqlandırılmasına milli mətbuatın münasibətinin açılıb göstərilməsi;
- tədqiq edilən problemin perspektivlərinə toxunulmuşdur.

Araşdırmanın empirik (təcrübi) bazasını Azərbaycan mətbuatında müstəqilliyin son iyirmi ili ərzində mövzu ilə bağlı dərc olunmuş müxtəlif janrlı materiallar təşkil edir. Onların sırasında Ümummilli lider H.Əliyevin, Respublika Prezidenti İ.Əliyevin və digər rəsmi şəxslərin müvafiq çıxışları, apardıqları çoxsaylı diplomatik danışıqlar, müxtəlif ölkələrə səfərləri zamanı imzalanmış sazişlər, beynəlxalq zirvə görüşlərində qəbul edilmiş sənədlər, Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarından istifadə məsələləri³¹ əsas yer tutur. Bundan əlavə, dissertasiyada Azərbaycan Respublikası XİN-in arxiv materialları və sənədlər KİV-in məlumatları ilə müqayisə olunaraq təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın mənbəşünaslıq bazası. Müasir mətbuatın mənbəşünaslıq bazasının genişliyi ilk növbədə elmi-texniki tərəqqinin hazırkı səviyyəsi ilə bağlı olub hadisə və proseslərə dərhal reaksiya vermək və analitik yazılarla çıxış etmək imkanı yaradır. Bu baxımdan dissertasiya mövzusunun öyrənilməsində və hazırlanmasında istifadə olunmuş mənbələri və sənədli materialları iki qrupa bölmək olar: xarici və yerli nəşrlər. Bu mənbələrdə Azərbaycanın enerji siyasətinə dünya mətbuatının münasibəti konkret faktlara, sənəd və materiallara, analitik yazılara, İnternet resurslarına, dövlətlərarası münasibətlərin tənzimlənməsində mühüm rol oynayan və artıq çap olunmuş müqavilələrə və sazişlərə əsaslanır.

³¹ Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. VII cild. B., Nurlan, 2002, s. 177-178; Шукуров И. Дипломатия мира. Б., Изд. Азербайджана. 1997, с. 336-337

Ümummilli lider H.Əliyevin və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İ.Əliyevin dünyanın müxtəlif ölkələrinə səfərləri ilə əlaqədar dövrü mətbuatda dərc edilmiş və H.Ə.Əliyevin yeddi cildlik fundamental külliyyatında toplanmış materiallar, onların imzaladığı sərəncam və fərmanlar, beynəlxalq hüquqi aktlarda öz əksini tapmış müddəalar, yerli və beynəlxalq elmi konfransların materialları, rəsmi sənədlər istifadə olunan qaynaqlar arasında mühüm yer tutur. Ümummilli lider H.Əliyev döənə-döənə qeyd edirdi ki, «əsrlər boyu Azərbaycanın enerji potensialı Rusiyanın, son 70 ildə isə SSRİ-nin iqtisadi inkişafına xidmət etmişdir. Hazırda isə bu potensial bütün dünyanın yeni iqtisadi inkişafında əsas hərəkətverici stimula ola bilər. Qərb və Azərbaycanın bir-birinə ehtiyacı var. Bu global əməkdaşlıq tərəflərdən birinə dünya bazarına çıxış imkanı verirsə, digərinə bac verə biləcək enerji böhranından qaçmağa kömək edəcək»³².

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinin cari arxivlərindən, həmçinin müvafiq internet saytlarından götürülmüş sənəd və materiallar da tədqiqatın mənbə bazasını təşkil edir.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi problemin aktuallığı və qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrlə bağlı şəkildə müəyyənləşdirilmişdir. Dissertasiyanın elmi yeniliyi öz ifadəsini konkret olaraq aşağıdakılarda tapmışdır:

- Azərbaycan siyasətsünaslığında ilk dəfə milli mətbuatın materiallarına əsasən milli neft strategiyamız kompleks və sistemli şəkildə tədqiq olunur;
- müxtəlif ölkələrin enerji siyasətində Azərbaycanın yeri və əhəmiyyəti xarici və milli mətbuat materiallarına əsasən öyrənilir;
- Azərbaycanın Avropanın enerji təhlükəsizlik sistemində qoşulması yolları dövrü mətbuat materiallarına əsasən müəyyənləşdirilir;
- Qərb ölkələri və Rusiyanın neft strategiyasında Azərbaycan neftinin yeri, rolu və əhəmiyyəti Azərbaycan, türk, rus və Qərb mətbuatının materiallarına əsasən araşdırılır;
- yeni tədqiqat istiqamətləri müəyyənləşdirilir;
- Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət strategiyası və

³² Londonda Azərbaycanın investisiya imkanları müzakirə olunur // Ayna, 1995, 29 noyabr

milli təhlükəsizlik Konsepsiyasının praktiki tövsiyələr verilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Müstəqil Azərbaycanın neft strategiyasına dünya mətbuatının münasibəti, respublikamızın xarici siyasət və milli təhlükəsizlik konsepsiyasında enerji amilinin rolu və xüsusiyyətləri, ümumavropa enerji təhlükəsizlik sisteminin mahiyyəti və Azərbaycanın həmin sistemə qoşulmasının regional və milli təhlükəsizlik baxımından əhəmiyyəti kimi problemlərin mətbuatda işıqlandırılması, Azərbaycanın Avropa enerji təhlükəsizlik sisteminə qoşulmasının geosiyasi aspektləri, problemlə bağlı elmi-nəzəri ümumiləşdirmələrin aparılması və tədqiqatın elmi apararının yaradılması işin nəzəri əhəmiyyətini ifadə edən məsələlərdir.

Dissertasiya işinin materialları, əsas müddəaları, müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının enerji və milli təhlükəsizliyinin təminatı ilə bağlı təhlilin nəticələri və bu sahəyə aid proqnozlara dünya mətbuatının və milli mətbuatın münasibəti Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinin müvafiq strukturlarının fəaliyyətində, müxtəlif siyasi və elmi mərkəzlərdə belə problemləri gələcəkdə daha dərinlən və ətraflı şəkildə öyrənmək məqsədi ilə aparılan strateji tədqiqatlar zamanı köməkçi materiallar kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin materiallardan habelə siyasi elmlərin müxtəlif sahələrinə, beynəlxalq münasibətlərə və beynəlxalq jurnalistikaya aid dərslərin və proqramların hazırlanmasında, Azərbaycanın siyasi tarixinin müasir dövrünə dair kitab və tədqiqatların yazılmasında, mühazirə və xüsusi seminarların aparılmasında, ixtisas kurslarının tədrisində və s. istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universiteti Jurnalistika fakültəsinin Beynəlxalq jurnalistika kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiya işinin əsas müddəaları və elmi nəticələri BDU-nun doktorant və gənc tədqiqatçıların elmi konfranslarında edilmiş məruzələrdə, habelə müəllifin mövzu ilə bağlı respublika və xarici elmi-nəzəri jurnallarda dərc edilmiş məqalələrində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi girişdən, üç fəsildən (fəsillər yarım fəsillərə bölünmüşdür), nəticədən, istifadə olunmuş mənbələr və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

II.DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə tədqiq edilən mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, problemin öyrənilmə səviyyəsi, tarixşünaslığı və mənbəşünaslıq məsələləri təhlil edilir, metodoloji məsələlərə aydınlıq gətirilir, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilir, işin elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti göstərilir.

Dissertasiyanın **I fəsl** **“Dünya kütləvi informasiya vasitələrinin enerji resurslarının müasir beynəlxalq münasibətlərdə roluna münasibəti”** adlanır və iki yarım fəsildən ibarətdir. **I yarım fəsildə “Enerji ehtiyatlarının dünyanın müasir geosiyasətində”** yeri, rolu və əhəmiyyəti araşdırılır.

Müasir dövrdə enerji resurslarına sahiblənmək uğrunda gedən mübarizə ilk növbədə enerji ehtiyatlarının planetin səthində bərabər paylanmaması ilə əlaqədardır. Təsədüfi deyildir ki, ingilis tədqiqatçısı M.Bruks nefti dünya siyasətində alıxdırıcı maddə adlandırır və göstərirdi ki, dünyada gedən mübarizədən neft iyi gəlir.³³ 2008 – 2012-ci illər dünya iqtisadi böhranının ardınca Yaxın və Orta Şərq regionunda gedən geosiyasi mübarizə, aparılan hərbi əməliyyatlar, İraqda, Misirdə, Yəməndə, Liviyada, Tunisdə və s. ölkələrdə siyasi rejimlərin dəyişməsi, Suriyadakı davamlı qarşıdurma bunun əyani təzahürüdür.

Milli siyasətşünaslıq da problemə analoji münasibət bəsləyir. Belə ki, azərbaycanlı tədqiqatçılardan Ə.Həsənov qeyd edirdi ki, hazırda dünyada istehsal olunan bütün elektrik enerjisinin 39,5%-i neftdən, 24,3%-i kömürdən, 22,1%-i qazdan, 6,9%-i sudan, 6,3%-i nüvədən alınır. Göründüyü kimi, neft elektrik enerjisinin də əsas mənbəyi olaraq qalır. Bu gün dünyanın əsas neft istehlakçısı olan ABŞ (48%) getdikcə Çin, Hindistan kimi dövlətlərlə dünya neft bazarlarında ucuz neft uğrunda mübarizədə toqquşmalı olur.³⁴

Müasir dövrdə dünyanın kəşf olunmuş neft ehtiyatları 140-200 milyard tona bərabərdir. Bunun 3 mlrd tonu ABŞ-da, 8 mlrd tonu Venesuelada, 6 mlrd tonu Meksikada, 35 mlrd tonu Səudiyyə

³³ Брукс М. Нефть и внешняя политика. М., изд. Иностран. Лит., 1949, с.29

³⁴ Həsənov Ə.M. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. B., Azərbaycan nəşr., 2005, s. 654-655

Ərəbistanında, 13 mlrd tonu İraqda, 12 mlrd tonu İranda, 13 mlrd tonu Küveytdə, 13 mlrd tonu Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində, 5 mlrd tonu Azərbaycanda, 4 mlrd tonu Liviyada, 2 mlrd tonu Nigeriyada, 3 mlrd tonu Çində, 17 mlrd tonu Rusiyada, 9 mlrd tonu Qazaxıstanda və 30 mlrd tondan çoxu qalan bütün dünya ölkələrindədir.³⁵

Hazırda neft istehsalına görə ABŞ başda olmaqla, Yaxın Şərqi bir sıra dövlətləri, habelə Çin, Hindistan və Rusiya dünyada öncül yerləri tuturlar. Hesablamalara görə, dünyada insanlar neftlə tanış olduqları dövrdən bu günə qədər təxminən 100 milyard ton neft istehsal etmişlər. Bu gün dünyanın təxminən 80 ölkəsində 2,8-3,2 milyard ton neft istehsal olunur. Ən çox neft istehsal edən ölkələr “böyük beşlik” adlanan Səudiyyə Ərəbistanı, İraq, İran, Küveyt, BƏƏ, habelə Venesuela, Meksika və Rusiyadır. İstehsal olunan dünya neftinin 90-95%-i bu ölkələrin payına düşür.³⁶

Azərbaycan Respublikasının 5 milyard tona yaxın nefti və 5-6 trilyon kub metrədən çox qaz ehtiyatları vardır ki, bunlar dünya enerji ehtiyatlarının təxminən 4%-ni təşkil edir. Qlobal anlamda bu kifayət qədər sanballı rəqəm sayılır, halbuki milli səviyyədə (ölkə əhalisinin sayı, ərazisi və daxili tələbatı, iqtisadi gücü və s. nöqteyi-nəzərindən) bəhs edilən rəqəm çox böyük sərvətdir və Azərbaycanın dünya dövlətləri sırasındakı mövqeyinə xüsusi təsir göstərir. Bununla belə, mətbuatda ara-sıra rast gəlinən Norveç bankiri S.Qedremə məxsus “neft gəlirlərinin çoxalması heç də zənginliyin çoxalması demək deyildir”³⁷ fikri reallığı obyektiv əks etdirir.

Dissertasiyanın “**Avropa ölkələrinin xarici siyasətində enerji amilinin roluna kütləvi informasiya vasitələrinin münasibəti**” adlanan II yarımfaslında müasir dövrdə Avropanın enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı məsələlər tədqiqat obyektinə çevrilir.

Avropanın enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı narahatlıqların kökü keçən əsrin 70-ci illərində “ərəb neft embarqosundan” sonra yaranmışdır. Bu embarqo xüsusi olaraq üç mühüm problemi aktuallaşdırdı. Birincisi, Avropa dövlətləri arasında və Avropa ilə

enerji ixracatı ölkələri arasında daha geniş əməkdaşlığın zəruriliyi ortaya çıxdı. İkincisi, aydın oldu ki, Avropanın gələcək təminatda kəsirlər olduğu halda geniş koordinasiya üçün institsional mexanizmlər zəruridir. Üçüncüsü, belə bir konsensus əldə olundu ki, ixracatçı dövlətlərin enerjini siyasi və iqtisadi silah kimi istifadə etməsinə cavab olaraq Avropanın özünüqoruma strategiyası hazırlanmalıdır. Dünya enerji bazarlarında monitoring və analiz aparmaq üçün Avropanın əsas alətinə çevrilən Beynəlxalq Enerji Agentliyinin 1974-cü ildə yaradılması neft embarqosuna cavablardan biri idi. Bundan əlavə, Avropa ölkələri təminat müxtəlifliyinə nail olmaq üçün strategiyaları inkişaf etdirməyə can atırdılar.

1991-ci ildə qəbul olunmuş Avropa Enerji Xartiyası enerji kooperasiyasını və enerji təminatı diversifikasiyasını nəzərdə tuturdu. Sənəd 1998-ci ildə qüvvəyə minmiş 1994-cü il Enerji Xartiyasına yol açdı, beynəlxalq enerji kooperasiyasını irəli çəkmək üçün çərçivə qaydalar və razılaşmalar müəyyənləşdirdi. Hazırda 51 ölkə və AB müqaviləyə daxil olmuşlar. Müqavilə enerji sektoruna investisiyaların cəlbini, enerji materiallarının, məhsullarının və avadanlıqlarının azad ticarətini, neft kəmərləri və şəbəkələri ilə enerji tranzitinin azadlığını, enerji səmərəliliyinin artırılması məsələlərinin həllini ehtiva edən mexanizmlərin fəaliyyət sahəsinin və bu sahədə qanunların işləməsinə müəyyən edirdi.³⁸

Enerji xartiyası imzalandıqdan sonra Avropa Komissiyası özünün mövcud səlahiyyətlərindən rəqabət mühiti yaratmaq və istehlakçıların müdafiəsi siyasətini həyata keçirtmək istiqamətində istifadə etmişdi. 2005-ci il Almaniya- Rusiya qaz kəməri anlaşması və Avropa bazarlarına neft və qaz axınına Rusiyanın təzyiq vasitəsi kimi baxması Avropa liderləri arasında daha yüksək dərəcədə koordinasiya edilmiş strategiya yürütmək zərurəti fikirlərini genişləndirdi. Belə ki, 2005-ci ildə Almaniya ilə Rusiya Baltik dənizinin altı ilə keçərək ölkələri birləşdirəcək Şimali Avropa Qaz Kəmərinin (ŞAQK) çəkilişini razılaşdırdılar.

Dissertasiyanın “**Azərbaycan nefti ətrafında diplomatik-siyasi mübarizə dünya mətbuatının səhifələrində**” adlanan II fəslə

³⁵ Yenə orada.

³⁶ Yenə orada.

³⁷ Политическая экология войны: природные ресурсы и вооруженные конфликты // Политическая география, 2001, 20 февраля

³⁸ Yaqubova A.Ş. Azərbaycanın neft diplomatiyası: Əfsanələr gerçəkləşir. B., Azərneşr, 2004, s. 18-19

iki yarımfəsildən ibarətdir. Fəslin **I yarımfəslində “Azərbaycanın enerji ehtiyatlarına xarici mətbuatın münasibəti”** araşdırılır. Azərbaycanın müasir beynəlxalq münasibətlər orbitinə daxil olmasında neft amili mühüm rola malikdir. Dünya siyasətinin inkişaf yollarını və prioritetlərini müəyyənləşdirən enerji amili XIX əsrin ikinci yarısından etibarən planetin geosiyasi mozaikasının formalaşmasında da öz sözünü deməkdədir. “Nefti dünya siyasətində alışdırıcı maddə” hesab edən ingilis geosiyasətçisi M.Bruksa görə, “XIX əsrin ortalarından XX əsrin 40-cı illərinə qədər dünyada baş verən hadisələrin hamısından neft iyi gəlirdi”.³⁹

XX əsrin ikinci yarısından etibarən neft resurslarına yiyələnmək uğrunda mübarizə yeni fəzaya daxil olur. Neft uğrunda gedən mübarizənin xüsusiyyətlərindən və həddudlarından bəhs edən türk müəllifi Rauf Qaradağ yazırdı: “Neft insan həyatının hər sahəsində böyük təsirə malik olan xam maddədir...onun ətrafında cərəyan edən çarpışmalar neftin nə qədər böyük təsirə malik olduğu fikrini təsdiqləyir. Hələ də dünyada neftə sahiblik edən iki beynəlmiləl nəhəng şirkət, böyük və çox ciddi bir mübarizəni aparmaqda davam edirlər. Bu iki şirkətin apardığı mübarizə bir-birlərinin əlindəki neft sahələrini nəyin bahasına olursa olsun almaq və bu yolla dünyaya hakim olmaq üçün var gücü ilə davam etməkdədir. Bu mübarizə amerikalı milyarder Con Rokfellerin qurduğu nəhəng trest – Standart Oyl Compani ilə ingilis-holland birliyi olaraq fəaliyyət göstərən Royal Datç-Şell qrupu və Rusiya arasında davam etməkdədir”.⁴⁰

Müasir dövrdə analoji mövqeni Qərb, rus və Şərq müəllifləri sərgiləyir. XX əsrin 90-cı illərindən etibarən dünyanın “beşinci enerji anbarı” hesab edilən Xəzər hövzəsi ətrafında cərəyan edən hadisələr neft qovğası ilə bağlı idi. ABŞ-ın “Nyu-York Tayms” qəzeti yazırdı ki, “Azərbaycan neftinə görə öldürməyə dəyər. Azərbaycanın Xəzər dənizində malik olduğu üç neft yatağı dünyanın ağzı hələ açılmamış sonuncu neft xəzinələri sırasındadır. Dörd milyard barel neft ehtiyatı İran körfəzinə alternativ sayıla bilər”.⁴¹ Hələ XX əsrin

birinci yarısında böyük dövlətlərin Xəzər hövzəsinə maraqları geosiyasi və enerji amilləri ilə bağlı idi. 1918-ci ildə Batumi Böyük Britaniya tərəfindən tutulduqdan sonra İngiltərənin Xarici işlər naziri B.Balfur demişdi: “Bizi Qafqazda maraqlandıran yalnız Bakı neftini Batumiyə çatdıran dəmir yoludur.”⁴²

SSRİ-nin süqutundan sonra Cənubi Qafqaz müxtəlif transmilli nəhənglərin və dövlətlərin rəqabət meydanına çevrildi. Bu, onun zəngin karbohidrogen ehtiyatları ilə bağlı idi. Müstəqil Azərbaycanın meydana çıxması, həmçinin Qazaxıstan və Türkmənistanın da müstəqillik əldə etməsi nəticəsində Rusiya beş Xəzərsahili dövlətdən birinə çevrildi. Geosiyasi vəziyyətin belə dəyişməsi ABŞ-ı da bu istiqamətdə öz geosiyasi xəttini yenidən işləməyə vadar etdi, çünki ABŞ bu regionu özünün həyati maraqları zonasına daxil etmişdi.⁴³

Fəslin **II yarımfəslində “Qərb və Rusiya mətbuatında Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının istismarı və nəqli ətrafında diplomatik-siyasi mübarizənin inikası”** araşdırılır. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda enerji resurslarının istismarı, pay bölgüsü, dünya bazarlarına çıxarılması və ixrac kəmərlərinin çəkilməsi ilə bağlı məsələlər gündəmə gəldikdən sonra region uğrunda mübarizənin geosiyasi, geoiqtisadi, texniki və kommersiya tərəfləri bir-birinə elə qarışdı ki, bunlarla bağlı başlanmış rəqabətə, onun mahiyyət və məzmununa yalnız dövrü mətbuat aydınlıq gətirə bilərdi.

İlk dövrlərdə milli mətbuat problemin əsas təsviri ilə məşğul olur, qismən də onun Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı tərəflərinə aydınlıq gətirirdisə, Qərb, türk və rus mətbuatı problemin göstərilən bütün tərəfləri ətrafında gedən mübarizəni diqqətlə izləyir və diqqəti yayındırmaq üçün ikinci dərəcəli məsələləri önə çəkir, müxtəlif manevrlərdən istifadə edir, eyni zamanda dünya neft bazarlarında vəziyyətə aydınlıq gətirən analitik yazılar verirdilər. Belə ki, məs., Rusiya qəzetləri rus neftinin çıxarılması və satılması ilə bağlı xəbərləri dərc edir, lakin problemin geosiyasi tərəflərinə

³⁹ Брукс М. Нефть и внешняя политика. М., 1949, с. 44

⁴⁰ Rauf Qaradağ. Neft fırtınası. B., 2009, s. 3

⁴¹ Bəşirli A.Ə. Azad mətbuatın çərvəsində... B., 2007, s. 139

⁴² Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа. М., 2001, с. 43

⁴³ Кавторадзе С.Д. Этнополитические конфликты на постсоветском пространстве. М., 2005, с. 7

toxunmurdular və ya əksinə. «Коммерсант» qəzeti “Qazpromneft”-in rəhbəri A.Dyukovun 30 oktyabr 2007-ci il tarixli mətbuat konfransında çıxışına əsasən belə bir məlumat yaymışdı ki, şirkət Arktik şelfdə yerləşən “Prirazlomnoye” yatağının operatoru olmağa hazırlaşır, həmin yataq “Qazprom”-a məxsus 11 yataqdan biridir ki, orada hasilatı şirkət həyata keçirəcəkdir. A.Dyukovun sözlərinə görə, yataqda hasilat getdikcə artacaq və 2020-ci ildə illik hasilat 20-22 milyon tona çatdırılacaqdır.⁴⁴

Oktyabrın 30-da «Коммерсант»-da gedən digər xəbərə görə, ABŞ-ın “Hyperion Resources” neft şirkəti Rusiyanın “Tatneft” şirkətinə gələcəkdə İraqda birgə iş aparmaq təklifini vermişdir. Lakin xəbərdə o da qeyd edilir ki, İraqda neft haqqında yeni qanun qəbul edilmədiyindən heç bir xarici şirkətin orada iş aparması mümkün deyildir⁴⁵. Təsadüfi deyildi ki, transmilli dünya nəhəngləri İraq nefti məsələsinə yenidən baxılmasında ısrar edir və müvafiq layihələrlə çıxış edirdilər.

Rusiyanın “Независимая газета”-sı 30 oktyabr 2007-ci il sayında “Украина Rusiyadan aldığı qazın qiymətinin artırılacağına hazırlaşır” sərlövhəli məqalədə Prezident V.Yuşşenkonun problemə münasibətini yayımlamış, 2008-ci ildən Rusiyanın qazın qiymətini yüksəldəcəyini bildirmiş və qeyd etmişdi ki, onun ölkəsi üçün qazın hər min kubmetrinin ən optimal qiyməti 150-160 dollar hesab oluna bilər. Lakin ekspertlərin fikrincə, Rusiya bu qiymətləri 180, 190, hətta 200 dollaradək qaldıra bilər.⁴⁶ Məqalədə gələcək qiymət artımının səbəblərindən biri kimi Türkmənistanın satdığı təbii qazın qiymətini artırmaq istəyi vurğulanır, eyni zamanda Avropanın da yaranmış vəziyyətdən əndişələndiyi diqqətə çatdırılırdı.

Dünyada, xüsusilə Avropada neft-qaz istehlakının həndəsi silsilə ilə yüksəlişi Rusiyanı çevik tədbirlərə əl atmağa vadar edirdi. Bu baxımdan əhəmiyyətli məqamlardan biri də neft birjalari ilə bağlı

⁴⁴“Qazpromneft”-in rəhbəri A.Dyukovun mətbuat konfransı <http://kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=820300>

⁴⁵ ABŞ-ın “Hyperion Resources” neft şirkətinin Rusiyanın “Tatneft” şirkətinə təklifi <http://kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=820197&NodesID=4>

⁴⁶ Украину подготавливают к повышению цены за газ покупаемый из Россию//Независимая газета, 2007, 30 октября

tədbirlərin görülməsi idi. Xam neftin dünya bazarlarına çıxarılması nəinki Azərbaycanla, habelə Qazaxıstan və Türkmənistanla bağlı danışıqların başlıca mövzusu olaraq qalırdı. Bu məqsədlə nəinki maliyyə mənbələri axtarılır, habelə birgə kompaniyalar yaradılırdı.

“Eurasia Daily Monitor”-un 29 noyabr 2007-ci ildə yayımladığı xəbərə görə, belə birgə kompaniyalardan biri Tengiz-Chevron kompaniyası hesab olunurdu. Xəbərdə ən güclü potensiala malik kompaniya kimi Tengiz neftini dünya bazarına çıxarmaqda Qazaxıstanın planlarına dəstək verə biləcək kompaniyanın transmilli əlaqələrinə də toxunulur, ARDNŞ-lə birgə idarə olunan “CrossCaspian” şirkətinin Tengiz neftinin BTC kəməri vasitəsilə Ceyhana və dəmiryolu vasitəsilə Gürcüstanın Batumi və Kulevi neft terminallarına daşınması barədə Tengiz-Chevronla oktyabr və noyabr aylarında razılığa gəlinəcəyi barədə planları açıqlanırdı.

Dissertasiyanın III fəslə **“Azərbaycanın “neft və kommunikasiya diplomatiyası” dünya mətbuatında”** adlanır və iki yarım fəsildən ibarətdir. Fəslin I yarım fəslində **“Ümummilli lider Heydər Əliyevin və Respublika Prezidenti İlham Əliyevin neft və kommunikasiya siyasətinin xarici mətbuatda işıqlandırılması”** ilə bağlı məsələlər tədqiqat obyektinə çevrilir.

Müasir dövrdə Yaxın Şərqdə neft-qaz mənbələrinə sahiblənmək uğrunda gedən mübarizənin kəskinliyini nəzərə alsaq, onda Xəzərin Azərbaycan sektorundakı enerji resurslarının dünya bazarlarına çıxarılması məsələsinin gündəmdən düşməməsinin, kommersiya və geosiyasi maraqların kəskinliyinin, Cənubi Qafqaz-Mərkəzi Asiyanın nüfuz dairələrinə bölünməsi uğrunda mübarizənin səngiməməsinin mahiyyəti aydınlaşar. Təsadüfi deyildir ki, neft və qazın beynəlxalq bazarlara çıxarılması yolları xüsusi əhəmiyyətə malik olub çoxşaxəli və çoxplanlı məqsədlərə xidmət edir və ümummilli lider Heydər Əliyevin, habelə onun davamçısı Respublika Prezidenti İlham Əliyevin neft və kommunikasiya strategiyasının ana xəttini təşkil edir. Xəzərin enerji resurslarının ixracı marşrutlarının diversifikasiyası çərçivəsində BTC, Bakı-Novorossiysk, Bakı-Qars, TANAP, TAP və s. layihələr mühüm əhəmiyyətə malikdir və mətbuatın da maraq dairəsindədir.

Aradan dördüdə bir əsr keçməsinə baxmayaraq bu problem yenə də dövlətlərin və transmilli şirkətlərin mübarizə meydanıdır.

Belə ki, rus mətbuatının yazdığına görə, Rumıniya Prezidenti T.Besescu "Nabukko" təbii qaz boru kəmərinin inkişafı istiqamətində zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsinə dair qanunu imzalamışdır ki, həmin qanun "Nabukko" layihəsini Rumıniya üçün milli strateji maraq kəsb edən ictimai faydalı kommunal layihə kimi təsnif edir⁴⁷. Boru kəməri Türkiyə-Bolqarıstan sərhədində Transanadolu boru kəməri (TANAP) ilə birləşməli, daha sonra Macarıstan, Bolqarıstan və Rumıniya ərazilərindən keçməklə, Avstriyanın Baumgarten şəhərində Mərkəzi Avropa qazpaylayıcı qovşağına qoşulmalı, buradan da boru kəməri vasitəsilə bütün Avropa üzrə 500 milyon müştəriyə paylanmalı idi.

"Azərbaycanda nəhəng potensial var və yerli bazar bizim üçün müəyyən perspektivlər yaradır" sərlövhəli, 05.06.2013-cü il tarixli yazıda AzərTAc Qərbi nümayəndələrinə istinadən xəbər verirdi: "Caspian Power-2013" sərgisində biz, ilk növbədə, elektrik sayğacları, elektrik enerjisinin kommersiya uçotu üzrə avtomatlaşdırılmış məlumat təhlili sistemləri və bu işin tənzimlənməsi üçün metroloji avadanlıqlardan ibarət yeni məhsullar təqdim edirik. AzərTAc xəbər verirdi ki, bunu Bakıda keçirilən III Xəzər Beynəlxalq energetika və alternativ enerji sərgisinin ("Caspian Power-2013") iştirakçısı olan Rusiyanın "Enerqomera" şirkətində marketing şöbəsinin aparıcı mütəxəssisi V.Lebedev demiş və davam etdirmişdi ki, "Enerqomera" şirkəti elektrik enerjisinin qeydiyyatı üçün cihaz və sistemlərin istehsalı sahəsində Rusiya bazarının liderdir. Şirkətin strukturuna elektrotexniki cihazlar üzrə ixtisaslaşan dörd zavod, o cümlədən şirkətə məxsus elektron cihazqayırma institutu daxildir. Biz hər il üç milyondan çox saygac istehsal edirik⁴⁸.

Böyük Britaniyanın nüfuzlu "The Business Year" jurnalı isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevi "İlin adamı" elan etmişdi. Ölkə başçısı "İlin adamı" mükafatına son beş ildə

⁴⁷ ARDNŞ-in Rumıniya nümayəndəliyi müsahibə verdi // Curierul National" qəzeti (Rumıniya), 2007, 7 iyun

⁴⁸ Azərbaycanda nəhəng potensial var və yerli bazar bizim üçün müəyyən perspektivlər yaradır ("Caspian Power-2013" sərgisi dünyanın gözü ilə) // Ekspres, 2013, 5 iyun

Azərbaycanın dinamik inkişafına, dünyanın geosiyasi məkanında iştirakına, BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvü kimi qlobal arenada sülh və təhlükəsizliyin təmin olunmasında gedən mübarizəyə töhfələrinə, "Azərspase" ilk telekommunikasiya peykinin orbitə buraxılması ilə Azərbaycanda, bölgədə və dünyada internetin, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sektorunun inkişafına verdiyi önəmli töhfələrə, Avropanın neft və qazla təchizatında roluna, habelə Azərbaycanın mühüm beynəlxalq ictimai, siyasi, iqtisadi, humanitar forumların, konfransların və idman yarışlarının keçirildiyi mərkəzə çevrilməsindəki xidmətlərinə görə layiq görülmüşdü.

Böyük Britaniyanın digər geniş oxucu kütləsinə malik nüfuzlu "Financial Times" qəzetində dərc edilmiş məqalədə isə dövlət başçısı İlham Əliyevin ölkənin neft sənayesinin inkişafındakı xidmətləri önə çəkməklə Azərbaycanı iqtisadi cəhətdən "Dünyanın ən sürətlə inkişaf edən ölkələrindən biri" adlandırmışdı. Məqalədə bildirilirdi ki, Prezident İlham Əliyevin bu sahəyə olan diqqət və qayğısı sayəsində 2011-ci ilin sonunda Azərbaycanda kəşf edilmiş neft ehtiyatlarının həcmi 7 milyard barel olmuşdur ki, bu da dünya neft ehtiyatlarının 0,4 faizi deməkdir; ölkədə gündəlik hasilatın 931 min barelə çatdırılması uğurlu neft strategiyasının nəticəsi olub gələcəyə istiqamətlənmişdir.

Xarici mətbuat Azərbaycanın Qərbi yönümlü strateji kursuna xüsusi diqqət verərək onun həyata keçirilməsində ümummilli lider H.Əliyevin və Respublika Prezidenti İ.Əliyevin xidmətlərini ayrıca qeyd edirdi. Azərbaycanda əlverişli investisiya mühiti olduğunun vurğulandığı məqalədə qeyd edilirdi ki, azərbaycanlıların qürur duyacaqları məqamlar çoxdur. Azərbaycan BMT Təhlükəsizlik Şurasının üzvüdür, "Forbes" siyahısında investorların hüquqlarının müdafiə edildiyi ölkə kimi 24-cü və iqtisadiyyatının inkişaf etməkdə olduğu bir çox digər dövlətlərə xas olan qarmaqarışıqlığın qarşısını ala bilmək imkanına görə 15-ci yer tutur. Ümumiyyətlə, Azərbaycan "Forbes"-in "İş üçün ən yaxşı ölkələr" adlı siyahısında 141 dövlətin sırasında 73-cü yerdədir. Bu siyahıda Azərbaycan Braziliya, Çin, Hindistan və Rusiyanı geridə qoymuşdur⁴⁹. Bu isə ilk növbədə neft

⁴⁹ Azərbaycan neftinin marşrutları: [Bakı-Novorosiysk, Bakı-Supsa və Bakı-Tbilisi-Ceyhan] //Yeni iqtisadiyyat.- 2006.- № 6.- S. 20.

gəlirlərinin iqtisadiyyatın digər sahələrinə yönəldilməsini nəzərdə tutan düzgün strateji kursun yekunu idi.

Fəslin II yarım fəslində **“Azərbaycan neftinin dünya bazarına çıxarılması Qərbi və Rusiya mətbuatının səhifələrində: problemlər, maneələr, realiaqlar”** araşdırma obyektinə çevrilir. Dünyanın böyük həcmdə enerji resurslarına malik olan bölgələrindən biri kimi Xəzər – Mərkəzi Asiya regionu qapalı hövzə olduğundan neft və təbii qaz açıq dənizdə yerləşən terminala boru kəmərləri vasitəsilə daşınmalı və oradan da tanker və gəmilərlə alıcılara çatdırılmalıdır. Lakin boru kəməri çəkilişləri böyük çətinliklərlə qarşılaşır-keçilməz dağlar və yüksəkliklər, zəlzələlər, digər ekoloji problemlər, potensial və qaynamaqda olan münaqişələr və s. Bu siyahıya ən böyük maneə kimi geosiyasi aspektləri daxil etmək olar. Hazırda neftin ixracında aşağıdakı istiqamətlər dünya mətbuatının diqqət mərkəzindədir:

- Qərbi istiqaməti: Avropanın enerji ilə təminatını həyata keçirmək bu istiqamətin əsasını təşkil edir. Avropa İttifaqı tərəfindən 1993-cü ilin mayında Brüsseldə əsası qoyulan TRASECA(Trans Europe-Caucasus-Asia) layihəsi əsasında 12 dövlət 1998-ci ilin sentyabrında Bakı bəyannaməsini imzaladı və həmçinin Mərkəzi Asiyadan, Xəzərdən qaz və neftin Avropaya daşınması nəzərdə tutan Aİ İNOGATE proqramı irəli sürüldü. Hər iki layihənin müxtəlif aspektlərdən qiymətləndirilməsi Avropa və Rusiya mətbuatında olduqca ziddiyyətli mövqeləri ortaya qoydu.⁵⁰

- mətbuatın Şərqi istiqamətini daim gündəmdə saxlaması bu marşrutun getdikcə neftə tələbatı artan Asiya bazarlarını təmin etmək imkanlarına malik olması ilə bağlı idi. Lakin coğrafi şəraiti nəzərə alsaq (Qırğızıstan və Tacikistanın dağları, Qazax səhraları, məsafənin həddindən artıq uzun olması və s.) şərq istiqaməti marşrutlarının böyük maliyyə vəsaitləri tələb etdiyi meydana çıxır. Çin isə Azərbaycan və Qazaxıstan neftinin Mərkəzi Asiyadan Çinə və Cənub-Şərqi Asiyaya ötürülməsi ideyasını müzakirəyə çıxarır. 1997-ci ildə Çinin milli neft şirkəti CNPC ilə Qazaxıstanın Enerji Nazirliyi arasında Aktaudan Çinə qədər boru kəməri çəkilməsi haqqında

razılıq əldə olunmuş və tezliklə reallaşdırılmışdı. Sonralar belə tipli sazişlər Yaponiya, Pakistan və Cənubi Koreya ilə də bağlanmışdı.

- Cənub istiqaməti: hazırda Xəzər neftinin bu istiqamətdə - Əfqanıstan və İran ərazisindən nəqlinin mümkünlüyü də həm mətbuatda, həm də diplomatik dairələrdə geniş müzakirə obyektidir. Türkmənistan və Əfqanıstan ərazisindən keçməklə Pakistan və ya Hindistan bazarlarına çatacaq boru kəməri bilavasitə bu variantla bağlıdır. İran isə qazın Xəzər regionundan İranın cənubuna, oradan Pakistanın şərqinə, neftin isə İran körfəzi vasitəsilə tankerlərlə daşınması ehtimalını irəli sürür. Sərəxs – Hörmüz dəmiryol xətti də Böyük İpək yolunun variantı kimi neft daşınmasında yararlı hesab edilir.

- mətbuatın yaydığı çoxsaylı informasiyalardan göründüyü kimi, Şimal və Şimal-Şərq istiqaməti - Rusiyanın Baltik dənizi və Aralıq dənizi sahillərini neft kəmərləri vasitəsilə əlaqələndirilməsi niyyətlərindən qaynaqlanır. Rusiya Baltik dənizində yerləşən Primorsk limanını tamamladıqdan sonra Xorvatiya - Adria kəmərinin Cənubi Dostluq kəməri ilə birləşdirilməsi ətrafında danışıqlar aparırdı. Layihə hələ də gündəlikdədir.

Rəngarəngliyinə baxmayaraq göstərilən layihələr demək olar ki, bütün istiqamətlərdə maneələrlə rastlaşır və ekspertlərin fərqli rəylərinə səbəb olmuşdur. Layihələrin hamısı gərgin geosiyasi mübarizə hədəfi idi. Bu mübarizədə Rusiya fərqlənirdi. Belə ki, Rusiya çeçen müharibəsindən dərhal sonra 1995-ci ildə Bakı-Novorossiysk xəttini ilkin neft ixracı kəməri kimi qəbul etdirə bildi və 1997-ci il fevralın 16-da Bakıda Azərbaycan hökuməti, ABDŞ-in rəhbəri və SOCAR ilə Rusiyanın "Transneft" şirkəti arasında tərəflərin öhdəliklərini konkretləşdirən bir sıra sazişlər imzalandı. Bununla, Azərbaycan neftinin Bakı-Mahaçqala-Qroznı xətti və Tengiz-Novorossiysk marşrutu ilə birləşib Novorossiysk limanına çıxması qərarlaşdırıldı və həmin il noyabrın 12-də Bakı-Novorossiysk boru kəmərinin işə düşməsindən sonra dünya bazarlarına ilk Azərbaycan nefti çıxarıldı.⁵¹

Dissertasiyanın **“Nəticə”** hissəsində tədqiqatın əsas

⁵⁰ Böyük İpək yolu və Azərbaycan nefti. B., Mars-Print, 1999, s. 82-83

⁵¹ www.CASPYANBARREL.ORG; Internationale Politik, 1999, № 2-3, s. 60-66

müddəaları ümumiləşdirilmiş, aparılan araşdırmalara yekun vurulmuş, əldə olunmuş nəticələr və gələcək perspektivlər müəyyənləşmişdir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin nəşr olunmuş aşağıdakı elmi məqalələrində öz əksini tapmışdır:

1. "Azərbaycanın neft strategiyası dünya mətbuatında". BDU-nun elmi xəbərləri, Dil və ədəbiyyat Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, Bakı-2009, səh. 260-264.
2. "Nabucco" layihəsi dünya mətbuatı səhifələrində// Dirçəliş XXI əsr. - 2009. - N 139/140. - S. 284-295
3. Dünya mətbuatında Azərbaycanın enerji ehtiyatlarına münasibət/ Nəsir İmanquliyevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş Azərbaycan Respublikası qloballaşma dövründə: qaynaqlar və perspektivlər respublika elmi-praktiki konfransının materialları, 21-22 dekabr 2011-ci il. B., Şərq-Qərb, 2011, 668 səh., s. 614-622
4. Освещение нефтяной и коммуникационной стратегии Azerbaijan в мировой прессе, Гілея Науковий вісник, Випуск 62 (№7), Київ – 2012, стр. 682-686.
5. Xəzərin neft və qaz potensialı dünya mətbuatının gündəmində// Dövlət İdarəçiliyi: Nəzəriyyə və təcrübə jurnalı №3, Bakı-2015, s. 247-254
6. Xəzərin karbohidrogen ehtiyatlarının istismarı və nəqli ətrafında diplomatik-siyasi mübarizə Rusiya mətbuatının səhifələrində// BDU-nun elmi xəbərləri, Dil və ədəbiyyat Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, Bakı-2005, №1, s. 321-324
7. Heydər Əliyevin neft strategiyası xarici mətbuatda// Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri mövzusunda VI Beynəlxalq elmi konfransın materialları. II hissə Bakı, 5-7 may 2015-ci il, s. 278-280

Нефтяная стратегия независимого Azerbaijan в мировой прессе
(На основании материалов западных и российских СМИ)
РЕЗЮМЕ

На современном этапе энергетическая стратегия Azerbaijanской республики находится на повестке дня не только местной, но и мировой прессы и входит в круг вопросов, имеющих важное значение для государственной независимости.

Диссертация состоит из Введения, трех глав (главы разделены на подглавы), Результата, списка использованных источников и литературы.

Первая глава диссертации называется «Отношение мировых СМИ к роли энергоресурсов в современных международных связях» и состоит из двух подглавы. В первой подглаве исследуется место, роль, и значение энергоресурсов в современной геополитике, во второй – рассматриваются вопросы энергетической безопасности Европы на основе материалов средств массовой информации.

Вторая глава диссертации называется «Дипломатическая и политическая борьба вокруг Azerbaijanской нефти на страницах мировой прессы» и состоит из двух подглавы. В первой подглаве исследуется отношение зарубежной прессы к энергоресурсам Azerbaijan, а во второй – освещение дипломатической и политической борьбы вокруг эксплуатации и поставки карбогидрогенных запасов Каспия в западной и российской печати.

Третья глава диссертации называется «Нефтяная и коммуникационная дипломатия Azerbaijan в мировой прессе» и состоит из двух подглавы. В первой подглаве объектом исследования является нефтяная и коммуникационная политика Общенационального Лидера Г. Алиева и Президента Azerbaijanской Республики Ильхама Алиева в зарубежной прессе, во второй – отношение западной и российской печати к поставкам Azerbaijanской нефти на мировой рынок.

В разделе «Результат» обобщаются основные положения диссертации, подводится итог исследованию.

Oil Strategy of Independent Azerbaijan in World Press
(Based on the materials of Western countries and Mass Media in Russia)
Summary

In modern period the energy strategy of Azerbaijan Republic is among the issues attaining not only national importance but also state independence and being in the agenda of World Press. Dissertation work has been dedicated to the research of such difficult and important problem that will keep its urgency for years.

Dissertation work consists of introduction, three chapters (*chapters are divided into semi-chapters*), conclusion, list of used sources and list of used literature.

The first chapter is titled as “The attitude of the World Press to the role of the energy resources in modern international relation” and it consists of two semi-chapters. In the first semi-chapter the place, the role and importance of energy reserves in the modern geopolitics of the world are investigated and in the second semi-chapter on the base of materials of mass media, the problems related with the energy safety of Europe in modern period become the research object.

In the second chapter of the dissertation which is titled as “Diplomatic-political struggle for Azerbaijan oil on the pages of World Press” consists of two semi-chapters. In the first semi-chapter the attitude of foreign media to the energy reserves of Azerbaijan is researched, in the second semi-chapter the problems of diplomatic-political struggle on the exploitation and transportation of hydrocarbon reserves of Caspian Sea in the West and Russia Media.”

The third chapter of dissertation is titled as “Azerbaijan’s ‘oil and communication diplomacy’ in World Press” and it consists of two semi-chapters.

In the first semi-chapter the oil and communication politics of Nationwide leader Haydar Aliyev and the President of Azerbaijan Republic Ilham Aliyev is studied, in the second semi-chapter the problems linked with the attitude of the Western and Russia Media to the transportation of Azerbaijan oil to world market becomes the research object.

In the “Conclusion” part of the dissertation the main thesis of the research is generalized and studied investigations are summarized.

На правах рукописи

ИРАДА ВАЛИЯДДИН ГЫЗЫ МУРАДОВА

**НЕФТЯНАЯ СТРАТЕГИЯ НЕЗАВИСИМОГО
АЗЕРБАЙДЖАНА В МИРОВОЙ ПРЕССЕ**

(На основании материалов западных и российских СМИ)

**5720.01- Журналистика
5901.01- Международные отношения**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**Диссертации на соискание ученой степени
доктора политических наук**

Б А К У - 2017

**Kağız formatı: 60/84 1/16. Tiraj: 100
(Nəşriyyatın adı)**